

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА У КРАЇНАХ ЄС ІЗ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Пасічний М. Д.

Досліджено особливості формування та реалізації бюджетно-податкової політики у країнах ЄС із трансформаційною економікою у 2006 – 2015 рр. Здійснено аналіз тенденцій рівня податкового навантаження. Охарактеризовано позиції країн Балтії та Центральної Європи в рейтингу простоти ведення бізнесу щодо оподаткування. Визначено, що, залежно від ступеня розвитку економіки, розміру валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення, відрізняються підходи країн до формування дохідної частини бюджету, зокрема щодо коефіцієнта перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему, частки податків у бюджетних доходах, структури оподаткування в аспекті класифікації податків, ставок оподаткування. Вагому увагу приділено питанням вивчення досвіду імплементації вимог директив ЄС щодо мінімального рівня податкового навантаження у сфері акцизного оподаткування. За допомогою методу кореляційно-регресійного аналізу досліджено вплив зростання державних видатків на динаміку реального валового внутрішнього продукту. Установлено, що позитивний вплив збільшення показника державних видатків на процеси економічного зростання може бути забезпечено в разі високого рівня якості функціонування фінансових інститутів та прозорості використання виділених коштів. Здійснено оцінювання заходів фіскальної політики у сфері підвищення стійкості державних фінансів та забезпечення фінансової стабільності. Обґрунтовано потребу у використанні обмежувальних правил щодо зростання бюджетних видатків, погодження основних напрямів бюджетно-податкової політики зі стратегічними пріоритетами соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: бюджетно-податкова політика, бюджетне регулювання, податкове навантаження, видатки бюджету, економічний розвиток.

БЮДЖЕТНО-НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА В СТРАНАХ ЕС С ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКОЙ

Пасечный Н. Д.

Исследованы особенности формирования и реализации бюджетно-налоговой политики в странах ЕС с трансформационной экономикой в 2006 – 2015 гг. Осуществлен анализ тенденций уровня налоговой нагрузки. Охарактеризованы позиции стран Балтии и Центральной Европы в рейтинге простоты ведения бизнеса в отношении налогообложения. Определено, что, в зависимости от степени развития экономики, размера валового внутреннего продукта (ВВП) на душу населения, отличаются подходы стран к формированию доходной части бюджета, в частности в том, что касается коэффициента перераспределения валового внутреннего продукта через бюджетную систему, доли налогов в бюджетных доходах, структуры налогообложения в аспекте классификации налогов, ставок налогообложения. Особое внимание уделено вопросам изучения опыта имплементации требований директив ЕС относительно минимального уровня налоговой нагрузки в сфере акцизного налогообложения. С помощью метода корреляционно-регрессионного анализа исследовано влияние роста государственных расходов на динамику реального ВВП. Установлено, что положительное влияние увеличения показателя государственных расходов на процессы экономического роста может быть обеспечено при условии высокого уровня качества функционирования финансовых институтов и прозрачности использования выделенных средств. Дана оценка мер фискальной политики в сфере повышения устойчивости государственных финансов и обеспечения финансовой стабильности. Обоснована необходимость использования ограничительных правил роста бюджетных расходов, согласование основных направлений бюджетно-налоговой политики со стратегическими приоритетами социально-экономического развития.

Ключевые слова: бюджетно-налоговая политика, бюджетное регулирование, налоговая нагрузка, расходы бюджета, экономическое развитие.

FISCAL POLICY IN EU EMERGING MARKET ECONOMIES

M. Pasichnyi

The features of fiscal policy formation and implementation in European Union emerging market economies over the period 2006 – 2015 have been investigated. The trends in the tax burden level have been analyzed. The rankings of Baltic states and Central Europe in the rating "Doing Business" in terms of taxation have been characterized. The research has revealed that approaches to the formation of budget revenues, particularly in terms of GDP redistribution through the budget system, the share of taxes in budget revenues, the tax structure as to tax classification and rates depend on the country's level of economic development, GDP per capita. The research focuses on the foreign experience of implementation of the EU Directives concerning the minimization of the tax burden through lower excise duties. Based on the method of correlation regression analysis, the impact of the government spending growth on the real GDP dynamics has been estimated. The positive impact of increased government spending on economic growth has been found to be achieved in countries with high performance of state financial institutions and transparency in public spending. Assessment of fiscal policy measures in the field of enhancing financial stability and achieving sustainability of public finance has been made. The necessity for implementation of rules in order to constraint the growth of budget expenditure, coordination of the main areas of fiscal policy with strategic priorities of socioeconomic development has been substantiated.

Keywords: fiscal policy, budget adjustment, tax burden, budget expenditures, economic growth.

Потреба в усуненні структурних дисбалансів функціонування системи державних фінансів, посиленні стійкості та фінансової стабільності зумовлюють необхідність в удосконаленні механізмів та інструментів бюджетно-податкової політики. Глобалізація економіки посилює неминучість міждержавної кооперації у сфері імплементації заходів щодо податкового регулювання, фінансового контролю й аудиту, реструктуризації боргу, обмеження рівня дефіциту бюджету. Важливим є систематизація провідного досвіду країн Європейського Союзу щодо розроблення та реалізації заходів бюджетного регулювання, визначення можливостей і перспектив його практичного застосування в Україні. У процесі цього дослідження автор вважає за доцільне розглянути досвід країн Європейського Союзу із трансформаційною економікою, а саме країн Центральної Європи та Балтії, які демонструють стійкі темпи економічного зростання після низки здійснених реформ, у тому числі в бюджетній сфері. Очевидно, що використання заходів поліпшення фіскального балансу та імплементація структурних змін бюджетного процесу потребує адаптаційного періоду та формування відповідного інституційного середовища, експертного оцінювання фінансових витрат та ефекту від упровадження нововведень. Підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, Україна взяла на себе зобов'язання щодо послідовної зміни структури оподаткування, яка функціонує у країнах членах ЄС, активізації боротьби з ухилянням від сплати оподаткування, поліпшення якісного рівня механізму адміністрування

податків та підвищення ставок акцизного податку на тютюнові вироби.

Питанням формування та реалізації бюджетно-податкової політики, її впливу на економічний розвиток країни та соціальну стабільність присвячено праці зарубіжних і вітчизняних учених: Т. Боголіб, І. Запатріної, Ю. Іванова, Г. Ідрісова, Д. Когана, О. Кудріна, Л. Лисяк, А. Соколовської, Дж. Стігліца, В. Ремі, Л. Саммерса, І. Чугунова [1 – 12] та ін. Водночас, актуальним питанням науково-прикладного характеру залишається визначення напрямів фіскальної політики України на середньострокову перспективу з урахуванням макроекономічних тенденцій, пріоритетів розвитку економіки, міжнародних зобов'язань країни та адаптивних очікувань суспільства. З огляду на зазначене, доцільним є здійснення аналізу та систематизація досвіду реалізації бюджетно-податкової політики в зарубіжних країнах задля визначення можливостей його імплементації у практичну площину та оцінювання впливу заходів бюджетного регулювання на економічну динаміку.

Метою цієї статті є систематизація підходів до формування та реалізації бюджетно-податкової політики у країнах із трансформаційною економікою, які є членами Європейського Союзу.

Формування дохідної частини бюджету є важливою складовою частиною алгоритму прогнозування та планування інших бюджетних показників, у цьому процесі уособлено складний пошук компромісів між суспільними верствами щодо перерозподілу частини створеного валового внутрішнього продукту через бюджет, визначення різновидів і платників податків [2]. Вилучення

з доходів та майна домогосподарств, прибутків підприємств мають бути погоджені з очікуваннями економічних агентів, держава повинна мати обґрунтовану позицію щодо того, куди вона буде спрямовувати ці кошти та як це буде пришвидшувати або стримувати ділову активність, інвестиційні процеси та економічний розвиток загалом. Потрібно зазначити, що група країн Центральної Європи та Балтії належить до країн із помірним перерозподілом валового внутрішнього продукту через державний бюджет (central government). Аналіз даних табл. 1 свідчить, що питома вага доходів бюджету наведеної вибірки у валовому внутрішньому продукті коливається в діапазоні від 25,6 % у 2006 р. до 29,3 % у 2009 р., середнє значення наведеного показника сягає 26,8 %. Можна простежити тенденцію нарощування доходів бюджету у 2008–2009 рр., у період світової економічної рецесії, доволі високе значення у 2010 р. у період економічного відновлення, подальший поступовий спад значень доходів у ВВП у 2011 – 2013 рр., а також зростання перерозподілу валового внутрішнього продукту через дохідну частину державного бюджету у 2014–2015 рр.

Наведену вибірку країн також можна розподілити на підгрупи, до першої слід зарахувати країни з найнижчими показниками питомої ваги доходів бюджету у ВВП (до 26 %). Серед них Латвія, середній показник якої за 2006 – 2015 рр. становить 22,8 %; Польща – 25,1 %; Литва – 25,9 %; до другої групи (26,0 – 27,5 %) належать Словаччина – 26,5 %, Румунія – 27,2 %, Болгарія – 27,2 %; (понад 30 %) – до цієї групи належить Естонія, доходи державного бюджету країни щодо ВВП становлять 33,1 %. Найбільшою складовою частиною формування бюджетних доходів є податкові надходження, середнє значення частки податків у доходах державного бюджету країн Центральної Європи та Балтії в доходах бюджету у 2006 – 2015 рр. коливається від найменшого значення (62,3 %) у Словаччині до найбільшого (77,6 %) в Естонії. Щодо валового внутрішнього продукту податкові надходження становлять для цієї вибірки країни 18,7 %. В аспекті країн ситуація має такий вигляд: Латвія – 14,5 %, Словаччина – 16,5 %, Польща – 17,4 %, Литва – 17,7 %, Румунія – 17,9 %, Болгарія – 20,0 %, Естонія – 26,6 %. Динаміку показника податкового навантаження наведено в табл. 2.

Таблиця 1

Питома вага доходів державного бюджету у країнах із трансформаційною економікою ЄС, % ВВП
(складено автором на основі [13])
[EU emerging-market economies: central government revenue share,
percent of GDP (compiled by the author based on [13])]

Роки											
Країни	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Латвія	22,4	21,2	22,7	24,7	26,6	22,5	21,5	21,0	22,6	22,6	
Литва	25,3	25,7	27,3	28,7	28,1	29,5	23,7	23,9	22,9	24,1	
Польща	25,9	25,6	26,2	25,9	27,5	25,9	24,7	23,9	22,7	22,9	
Словаччина	25,9	23,4	23,2	28,9	27,6	27,2	26,8	26,2	26,5	29,7	
Румунія	26,5	28,9	28,6	29,6	29,2	27,2	25,7	25,0	24,5	26,4	
Болгарія	24,2	28,6	27,6	29,1	26,5	25,0	25,4	26,8	30,9	27,9	
Естонія	29,0	29,3	33,9	38,3	34,5	32,0	33,5	32,4	33,0	35,1	
Середнє значення	25,6	26,1	27,1	29,3	28,6	27,0	25,9	25,6	26,2	27,0	

Таблиця 2

Питома вага податкових надходжень до державного бюджету у країнах із трансформаційною економікою ЄС, % ВВП
(складено автором на основі [13])
[EU emerging-market economies: central government tax revenue share,
percent of GDP (compiled by the author based on [13])]

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Латвія	15,6	15,1	14,7	13,1	13,5	13,7	14,5	14,7	15,0	15,3
Литва	20,8	20,7	20,8	17,4	16,3	15,8	15,9	15,9	16,1	17,0
Польща	18,1	18,9	19,0	16,8	17,4	17,5	16,8	16,5	16,4	16,5
Словаччина	17,1	17,0	16,8	15,9	15,5	15,9	15,4	16,4	17,2	18,2
Румунія	18,4	18,7	18,1	16,7	17,3	18,0	17,6	17,5	17,7	18,7
Болгарія	21,1	22,9	22,2	19,0	18,5	17,7	19,0	19,8	19,6	20,2
Естонія	25,7	26,3	25,9	28,7	26,9	25,5	25,8	26,1	26,9	28,1
Середнє значення	19,5	19,9	19,6	18,2	17,9	17,7	17,9	18,1	18,4	19,1

Варто зазначити, що, незважаючи на те що податкові надходження є складовою частиною доходів державного бюджету, тенденції показників динаміки частки податкових надходжень у валовому внутрішньому продукті є доволі різними, порівняно з аналогічним показником бюджетних доходів. Так, у 2006–2007 рр. зафіксовано зростання значень наведеного показника, що сигналізує про збільшення ролі податкових надходжень у формуванні дохідної частини державного бюджету. У роки фінансової рецесії 2008–2009 рр. та першого року посткризового відновлення можна спостерігати зменшення частки податкових надходжень до державного бюджету в ВВП на два відсоткові пункти до рівня 17,9 %, у цей час частка податкових надходжень у доходах бюджету становила 62,6 %. У 2011–2012 рр. відбулася стабілізація показника загального податкового навантаження, а з 2012 р. відбувається його поступове зростання.

Особливістю наведених країн є те, що найбільшу частину податкових надходжень державні інститути акумулюють за рахунок непрямих податків. Так, у Румунії надходження від непрямих податків майже вдвічі перевищують обсяг надходжень від прямих податків до бюджету, а для бюджету Литви це співвідношення перевищує значення 2,1. Розглядаючи класифікацію податків за методологією ОЕСР, податки на споживання посідають вагомe місце в системі формування бюджетних надходжень. По-перше, частка податків на споживання у ВВП для всіх країн перевищує позначку 10 %, по-друге, цей показник перевищує усереднений показник у ЄС для всіх країн, за винятком Словаччини (рис. 1).

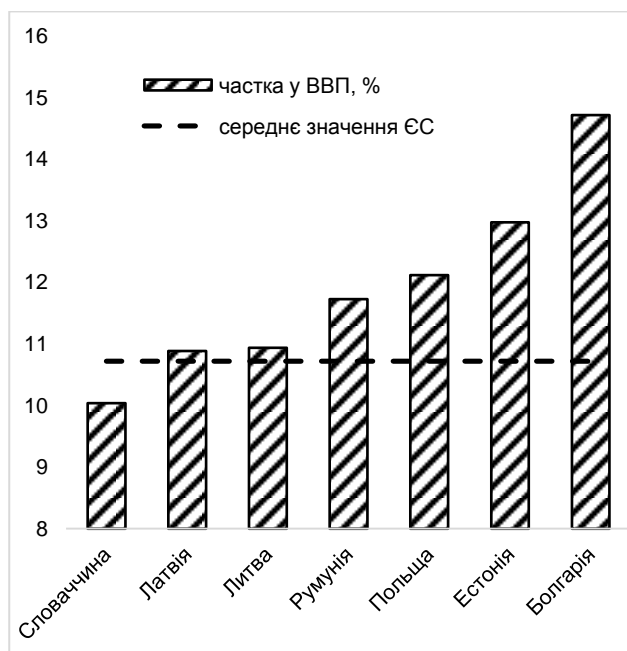

Рис. 1. Питома вага податків на споживання у країнах ВВП із трансформаційною економікою ЄС, % ВВП [The share of consumption taxes in EU emerging-market economies, percent of GDP]

Найбільше фіскальне значення становить податок на додану вартість, його частка у валовому внутрішньому продукті в 2006 – 2015 рр. становить для Словаччини 6,6 %, Латвії – 7,1 %, Польщі – 7,6 %, Литви – 7,7 %, Румунії – 7,8 %, Естонії – 8,4 %, Болгарії – 9,2 %. Варто зазначити, що протягом аналізованого періоду зафіксовано зростання ставок податку на додану вартість серед наведених країн. По-перше, слід зауважити, що у всіх без винятку країнах діють основна та знижена ставки податку, тобто диференційована податкова шкала.

У Словаччині основну ставку податку було підвищено з 19 до 20 % у 2011 році, понижена ставка (10 %) у 2006 – 2015 рр. залишилась без змін. Натомість у Болгарії було збільшено розмір зниженої ставки із 7 до 9 %, а основна ставка залишилась на попередньому рівні 20 %. Проте варто зауважити, що об'єктом оподаткування за зниженою ставкою є готельні послуги, із метою підтримки конкурентоспроможності рекреаційною галузі.

В Естонії підняття ставок ПДВ відбулося одночасно у 2009 р., із метою компенсації втрат бюджетних доходів, унаслідок недонадходження прямих податків в умовах падіння ділової активності, промисловості та валового внутрішнього продукту. Ставки зросли з 18 до 20 % – стандартна та знижена – із 5 до 9 %, відповідно. Сферу застосування зниженої ставки поширено на медичне обладнання, газети та періодичні видання, проживання в готелях.

У Латвії збільшення ставок податку на додану вартість відбувалося у два етапи, на першому у 2009 р. було підвищено основну ставку з 18 до 21 %, знижену – із 5 до 10 %, у 2011 р. стандартна ставка зросла до 22 %, знижена – до 12 %. Згодом, зважаючи на соціально-економічні умови у 2013 р. розмір стандартної ставки було повернуто до рівня 2011 р., тобто до 21 %, проте знижена ставка залишилась без будь-яких змін. Слід зазначити, що, незважаючи на зниження стандартної ставки, фіскальне значення податку зросло на 0,2 відсоткових пункти ВВП вже у 2013 р. Знижену ставку поширено на виробництво певних категорій продуктів харчування, фармацевтичної продукції, медичних препаратів для людей із підвищеними потребами, надання послуг щодо повітряного та морського сполучення, проживання в готелях.

У Литві також підвищення ставок проходило у два етапи, до того ж така дія стосувалася виключно стандартної ставки, спочатку у 2009 р. її було підвищено до рівня 19 %, у 2011 р. – до 21 %. Знижену ставку застосовують для виробництва та ввезення певних груп товарів фармацевтичної продукції, медичного обладнання для осіб із підвищеними потребами; друкування книжок, періодики, газет; послуг пасажирських перевезень, централізованого опалення та проживання в готелях.

Польща вдалася до підвищення стандартної ставки ПДВ у 2011 р., її розмір виріс із 22 до 23 %, рівень

зниженої ставки залишився без змін. Ставку 5 % застосовують для операцій із виробництва соціально важливих продуктів харчування (хліб, м'ясо, молочна продукція, овочі, фрукти); 8 % – на цитрусові та горіхи, а також надання послуг у постачанні води, фармацевтичної продукції, виробництва дитячих крісел для авто, будівництва соціального житла; видавництва газет, періодичних видань; продажу квитків у кінотеатри, театри, музеї; проживання у готелях, виробництва одягу, надання послуг у перукарнях.

У Румунії зафіксовано суттєве збільшення стандартної ставки ПДВ у 2010 р. із 19 до 24 %, тобто на п'ять відсоткових пункти, що є найбільшим підвищенням серед країн Європейського Союзу загалом, проте знижена ставка залишилася без змін на рівні 5 та 9 %. Проте знижена ставка діє для виробників продукції харчування, пива, фармацевтичної продукції, видавничої діяльності, надання послуг у сфері громадського харчування, будівництва соціального житла.

Для визначення податкового навантаження експерти країн Європейського Союзу використовують методику розрахунку середніх ефективних (імпліцитних) ставок податків. Оцінювання податкового навантаження на кінцеве споживання відбувається на основі співвіднесення надходжень від оподаткування товарів і послуг кінцевого споживання та кінцевих споживчих витрат домогосподарств. Уважають, що зазначена методика дає об'єктивні результати про наявний розподіл податкового навантаження, оскільки дозволяє визначити дані про величину "реальних", а не "номінальних" (законодавчо встановлених) податкових ставок. Імпліцитні ставки дають змогу здійснити оцінювання чистого ефекту функціонування податків на споживання з урахуванням чинних податкових пільг, кредитів. Імпліцитну

ставку податків на споживання наведено такою формулою:

$$t_c = \frac{E_x + VAT + d}{C + G - GW - E_x - VAT - d} \times 100,$$

де E_x – акцизний податок;

VAT – податок на додану вартість;

d – ввізне мито;

C – кінцеві споживчі витрати домогосподарств;

G – кінцеві споживчі витрати сектору державного управління;

GW – компенсації працівникам, які виплачують виробники суспільних послуг.

Слід констатувати, що середнє значення імпліцитної ставки податків на споживання у країнах Центральної Європи та Балтії у 2005 – 2014 рр. є майже тотожним, порівняно із середнім значенням по Європейському Союзу загалом, наведені показники, відповідно, становлять 19,7 та 19,6 %. Серед наданої вибірки країн можна спостерігати, що імпліцитна ставка на споживання коливається досить незначно: від найменшого значення 18,9 % у 2009 р. до найбільшого – 20,2 % у 2007 р. У зв'язку з погіршенням економічної ситуації та падінням обсягів споживання, із 2009 р. поступово відбулося зростання ставок податку на додану вартість та акцизного податку. Разом із тим, варто констатувати, що й обсяг споживання певних груп підакцизних товарів знизився, зважаючи на зростання цін на певні групи товарів. В аспекті країн найвище середнє значення імпліцитної ставки зафіксовано в Естонії – 23,9 %, найменше в Литві – 17,1 %, наведений показник для Словаччини становить 18,2 %, Латвії – 18,3 %, Румунії – 18,7 %, Польщі – 20,1 %, Болгарії – 21,6 % (табл. 3).

Таблиця 3

Імпліцитна податкова ставка на споживання у країнах із трансформаційною економікою ЄС, %

(складено автором на основі [13])

[Implicit consumption tax rate in EU emerging-market economies, %

(compiled by the author based on [13])]

Роки \ Країни	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Литва	16,4	16,7	17,8	17,6	16,4	17,6	17,6	16,9	16,8	17,2
Словаччина	21,4	19,4	19,6	18,1	16,9	17,1	18,0	16,5	17,4	18,0
Латвія	19,3	18,8	19,0	17,6	17,0	17,1	17,8	18,5	18,5	19,2
Румунія	18,0	17,8	17,7	17,7	16,9	18,1	20,2	20,6	20,3	19,9
Польща	20,2	20,9	21,8	21,4	19,0	20,1	20,3	19,0	19,0	19,2
Болгарія	21,7	23,3	21,7	23,9	20,9	20,3	20,2	20,5	22,1	21,0
Естонія	21,1	22,8	23,7	21,0	25,6	24,7	25,2	25,5	24,3	25,4
Середнє значення	19,7	20,0	20,2	19,6	18,9	19,3	19,9	19,6	19,8	20,0

Вагоме фіскальне значення, окрім податку на додану вартість, має акцизний податок, у тому числі на тютюнові вироби та алкогольні вироби. Так, питома вага акцизного податку на алкоголь і тютюнові вироби в загальній структурі податкових надходжень за 2007 – 2015 рр. у Болгарії становить 8,8 %, за цим показником вона посідає перше місце у ЄС. Відповідно, у Румунії – 5,5 %, що відповідає третьому місцю серед країн ЄС, у Латвії – 4,9 % та шосте місце. Для порівняння значення наведеного показника для України становить 6,9 %, що є зіставним для обраної групи країн. Для країн Європейського Союзу, а також країн, що ратифікували Угоду про асоціацію з ним, функціонують правила мінімального акцизного податкового зобов'язання зі сплати акцизного податку на тютюнові вироби спрямовано на усунення диспропорцій для єдиного ринку ЄС, забезпечення справедливої конкуренції між виробниками та зниження адміністративних обмежень операторів ринку. Крім того, акцизна політика є дієвим інструментом підтримки політики охорони здоров'я. Директивою 2011/64/ЄС визначено, що з 1 січня 2014 року акцизний податок на сигарети має становити, як мінімум, 60 % від їхньої середньозваженої роздрібною ціни та не має бути меншим ніж 90 євро за 1 000 сигарет. Однак для ряду країн із трансформаційною економікою, у тому числі для тих, які віднедавна є членами ЄС – Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Угорщини, Польщі та Румунії – встановлено перехідний період для підняття ставок акцизного податку до 31 грудня 2017 року.

До 1 січня 2014 року мінімальний рівень акцизного податку на сигарети становив 64 євро, що потребувало зведення ставок податку до відповідного значення. Прогнозованість та послідовність змін фіскальної політики є базовими принципами її формування для країн ЄС. Тому ще із 2011 р. стало відомо, що рівень мінімального податкового зобов'язання зі сплати акцизного податку буде зростати, що дозволяло державам поступово адаптувати своє податкове законодавство, а виробники тютюнових виробів мали змогу здійснити середньострокове планування та прогнозування податкових платежів та оцінити вплив їхнього зростання на результати господарської діяльності. В аналізованих країнах спостерігали доволі різке зростання ставок акцизного податку на тютюнові вироби у 2008 – 2010 рр. Слід зазначити, що економічна рецесія посилила потребу у використанні компенсаторних інструментів податкової політики, серед яких важливе місце посідає акцизне оподаткування.

Водночас, незважаючи на підвищення ставок, обсяги надходжень до бюджету зменшилися або ж залишилися на докризовому рівні, у тому числі, унаслідок падіння обсягів виробництва продукції. Так, обсяги виробництва сигарет у 2010 р. порівняно із 2008 р., у Болгарії зменшилися на 46,3 %, у Латвії – на 46,5 %, у Румунії – на 45,2 %. Крім того, різке збільшення мінімального акцизного податкового зобов'язання зі сплати акцизного податку на тютюнові вироби призвело

до значного зростання питомої ваги тінювого ринку їхнього виробництва, пік тінізації зафіксовано у 2010 р., коли найбільше було піднято ставки. Частка нелегального обігу цього виду підакцизних товарів становила 30,7 % у Болгарії, 37,0 % – у Латвії, 19,2 % – у Румунії. Ураховавши досвід суттєвого підвищення ставок акцизного податку, наведені країни у 2014 – 2015 рр. здійснювали більш виважену та послідовну політику в цій сфері, щорічне зростання ставки не перевищувало 10 %, що позитивно відобразилося як на обсягах надходжень до бюджету, так і на обсягах виробництва та кількості контрафактної продукції.

Рейтинг Світового банку Doing Business одним зі складових показників оцінювання рівня ділового середовища визначає сплату податків Paying Taxes, цю складову частину рейтингу формують на основі оцінювання стану оподаткування середніх підприємств, які є юридичними особами, ґрунтуючись на сукупності показників, серед яких виділяють частку сплачених податків до обсягу отриманого прибутку. Найвище місце в рейтингу Paying Taxes – 2016 серед цієї групи країн посідає Латвія – 27-ме місце із загальним рівнем оподаткування прибутку 35,9 %, далі йдуть: Естонія – 30-те місце, ставка оподаткування – 49,4 %; Литва – 49-те місце, ставка оподаткування – 42,6 %; Румунія – 55-те місце, ставка оподаткування – 42,0 %; Польща – 58-ме місце, загальна ставка оподаткування 40,3 %; Болгарія – 88-ме місце, ставка оподаткування – 27,0 %. Установлено, що середня ставка оподаткування прибутку по цій вибірці країн Центральної Європи та Балтії становить 39,5 %.

Відповідно до положень економічної теорії та емпіричного досвіду реалізації бюджетно-податкової політики, прийнято вважати, що нижчий рівень розбалансування бюджетної системи та державних фінансів загалом асоціюють із більш високими темпами економічного зростання. Очевидно, що існує зворотний причинно-наслідковий зв'язок, що у країнах із більш високими темпами економічного зростання є більше можливостей формувати збалансований бюджет або ж взагалі зводити його із профіцитом. У 2001 – 2015 рр. група країн Центральної Європи та Балтії має середні темпи економічного зростання в межах від 3,5 до 4,2 % щорічно та доволі стабільну ситуацію з бюджетним дефіцитом, питома вага якого у валовому внутрішньому продукті йде по низхідній: від 4,50 % – у Польщі, 3,14 % – у Румунії, 3,04 % – у Литві, 2,96 % – у Словаччині, 2,10 % – у Латвії до 1,31 % – у Болгарії, натомість в Естонії за аналізований період бюджет було виконано із профіцитом, середнє значення якого становило 3,61 %.

Вагомим аспектом дослідження фінансово-бюджетної політики у сфері регулювання витрат є визначення їхнього впливу на економічний розвиток. На підставі здійсненого аналізу знайдено відповідне кореляційно-регресійне рівняння, яке описує взаємозв'язок показників зміни частки державних витрат у валовому внутрішньому продукті та щорічним приростом реального ВВП для країн із розвинутою

та трансформаційною економікою у 2006 – 2015 рр. Визначено, що в зазначеному періоді в разі зростання показника частки державних видатків у ВВП на один відсотковий пункт темпи зростання валового внутрішнього продукту знижувалося на 1,76 відсоткових пункти. На рис. 2 можна побачити вияв цього взаємозв'язку для такої країни, як Греція, яка наростила показник питомої ваги державних видатків на 10 відсоткових пунктів за останнє десятиліття та втратила п'яту частину свого ВВП.

Крім того, такі країни, як Фінляндія, Норвегія, Іспанія, Данія, Нідерланди, Італія, що доволі суттєво збільшили державні видатки, зіткнулися із проблемами уповільнення темпів економічного зростання. Нато-

мість Польща, Швейцарія, Швеція, Німеччина за зменшення частки державного сектору економіки забезпечили більш високі темпи зростання валового внутрішнього продукту, порівняно із країнами-сусідами. Разом із тим, слід констатувати, що цю залежність простежують не у всіх випадках. Так, країни Центральної Європи та Балтії, у тому числі Болгарія, Естонія, а також загалом вибірка по країнах із трансформаційною економікою, навіть попри суттєве нарощування державних видатків, змогли забезпечити належний приріст реального валового внутрішнього продукту. Зазначене свідчить про те, що бюджетна політика у сфері видатків є вагомим, проте не визначальним інструментом регулювання соціально-економічного розвитку.

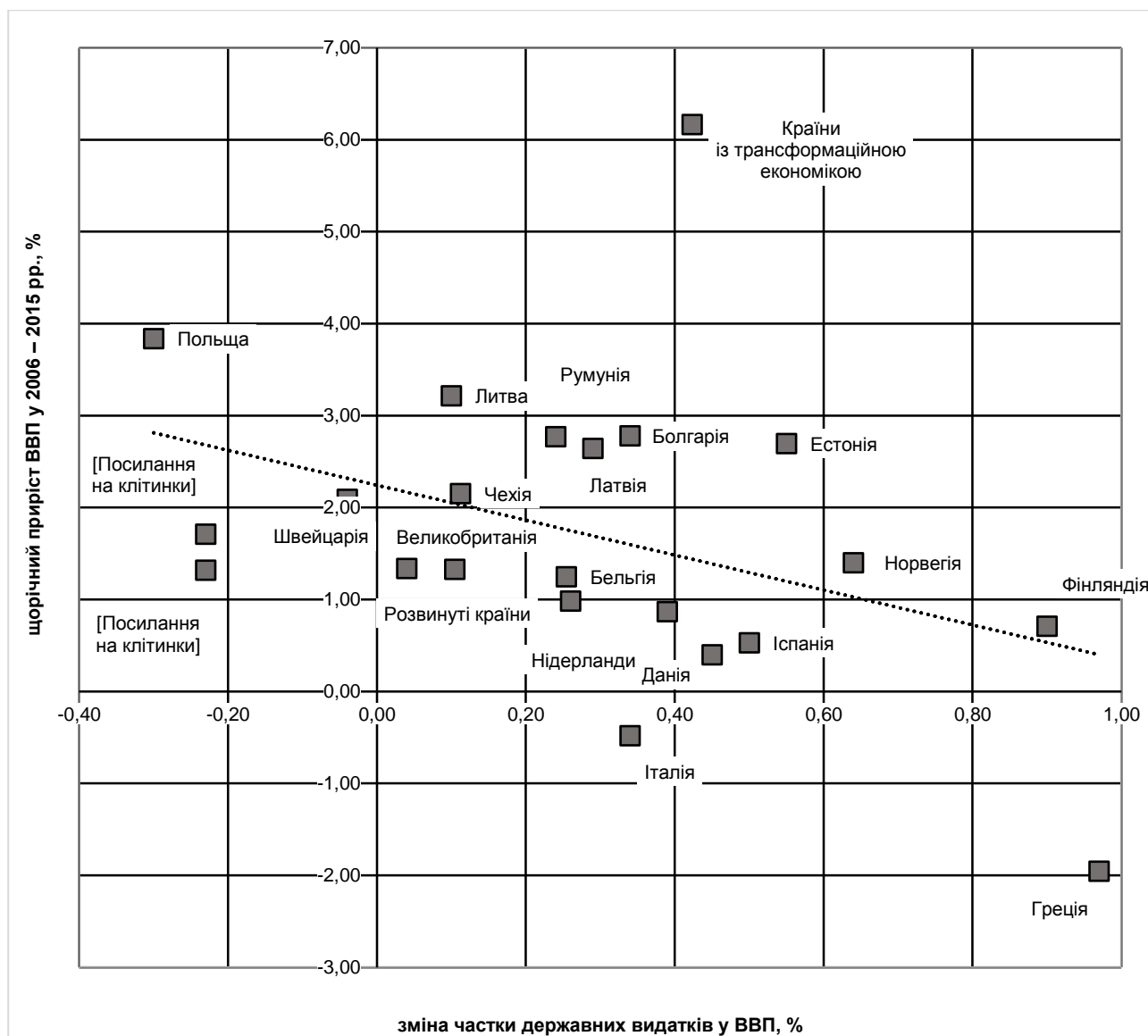

Рис. 2. Приріст ВВП та динаміка частки державних видатків у ВВП у країнах із розвинутою та трансформаційною економікою [GDP growth and government spending share dynamics in GDP in advanced and emerging-market economies]

Важливим завданнями бюджетно-податкової політики є підтримка процесів стійкого економічного зростання на стадіях піднесення, макроекономічної стабілізації на стадіях спаду, забезпечення стимулювальних імпульсів за рахунок активізації інвестиційного та споживчого попиту на стадії "дна" економічного спаду [3]. Доцільним є більш ґрунтовний аналіз питання: яким чином зміна показника видатків бюджету впливає на обсяги споживання в економіці, який "лаговий ефект" стимулювальних бюджетних заходів та обґрунтування часового періоду, у межах якого актуальним і доцільним є збільшення бюджетних видатків. Згаданий неокласичний підхід у процесі декількох досліджень дозволив установити, що постійне зростання видатків бюджету, здійснюваних за рахунок розширення податкової бази або ж підвищення ставок податків, робить, переважно, негативний вплив на матеріальний стан домогосподарств, що призводить до оптимізації їхніх витрат та зменшення обсягів їхнього споживання. Тимчасове збільшення видатків бюджету, переважно, за рахунок збільшення бюджетного дефіциту справляє менший ефект на рівень добробуту домогосподарств та спрямовано на активізацію інвестиційного чи споживчого попиту. Залежно від тривалості фінансування надмірного розміру бюджетного дефіциту та глибини економічного спаду, рівень інвестицій і споживання може як зростати, так і спадати. Новий кейнсіанський підхід пропонує альтернативне бачення впливу зростання обсягів бюджетних видатків на економічні процеси, де ключовою тезою є те, що зі зростанням видатків бюджету збільшуються обсяги споживання, реальна заробітна плата та інтенсифікується ділова активність.

Склад та обсяги бюджетних видатків визначають умови соціально-економічного розвитку країни, створюють відповідні умови для стимулювання виробництва, сприяють розвитку людського капіталу. Так, загалом для країн ЄС середнє значення видатків державного бюджету у ВВП за 2006 – 2015 рр. становить 26,9 %, для країн Центральної Європи та Балтії – 26,6 %. Серед наведених країн значення коефіцієнта перерозподілу валового внутрішнього продукту через видаткову частину державного бюджету, яке є нижчим або дорівнює середньому рівню у ЄС зафіксовано в Латвії – 22,6 %, у Польщі – 25,1 %, у Словаччині – 25,9 %, у Литві – 25,9 %, у Румунії – 26,9 %. Бюджетне регулювання у сфері видатків у період відновлення економічного зростання після 2009 р. було спрямовано на забезпечення стійкої тенденції зростання сукупного попиту. Можливості регулювання обсягу сукупного попиту за допомогою бюджетних важелів, інструментів та механізмів значною мірою і визначають ефективність регуляторної функції бюджету. Незважаючи на те що найбільший економічний спад для країн ЄС був у 2008–2009 рр., динаміка відновлення економічного зростання в багатьох його країнах-членах залишається доволі нестабільною. Існує відповідна сукупність побоювань щодо тривалості зростання сукупного попиту та мож-

ливостей переходу економіки у стан "постійної стагнації". Тому у процесі розроблення заходів бюджетного регулювання дотримуються позиції необхідності у стимулюванні сукупного попиту. У країнах із трансформаційною економікою Європейського Союзу, насамперед Центральної Європи, реалізують системні заходи щодо підвищення рівня ефективності державних видатків та капіталовкладень в об'єкти інфраструктури. Вагомі акценти роблять на зміцненні інститутів регулювання та здійсненні децентралізації, як свідчить досвід останнього десятиліття, здійснення бюджетної децентралізації сприяло підвищенню рівня ефективності державних інвестицій в основний капітал. Значну роль у процесі вдосконалення алгоритму формування державного бюджету приділяють розвитку інструментів середньострокового бюджетного планування та прогнозування. Формування бюджету на середньостроковий період (переважно, у більшості випадків на три роки) відбувається з урахуванням використання обмежувальних правил щодо зростання бюджетних видатків, погодження пріоритетів бюджетного регулювання зі стратегічними пріоритетами соціально-економічного розвитку, орієнтації видатків бюджету на результат, посилення взаємозв'язку річного та середньострокового планування.

Важливим аспектом формування фінансово-бюджетної політики зарубіжних країн є напрацювання та подальше дотримання фіскальних правил. У Європейському Союзі діє процедура регулювання надмірного розміру дефіциту (Excessive Deficit Procedure), яку вперше було визначено Маастрихтською угодою, вона передбачає дотримання двох базових бюджетних нормативів щодо показників дефіциту бюджету в межах до 3 % від валового внутрішнього продукту та державного боргу, який не має перевищувати 60 % від валового внутрішнього продукту. Stability and Growth Pact також передбачає можливість тимчасового перевищення значень наведених показників у визначених випадках на кшталт рецесії, структурних економічних трансформацій тощо. За умови, якщо Європейська комісія та Рада міністрів фінансів Європейського Союзу встановили ситуацію щодо перевищення нормативних значень дефіциту та державного боргу країною-членом, необхідним є реалізація системних заходів щодо їхнього зниження у визначений цими інститутами період часу, інакше буде застосовано штрафні санкції. Разом із тим, на практиці відбувалися суттєві відхилення від визначеного алгоритму Excessive Deficit Procedure щодо зменшення розміру бюджетного дефіциту. Прийняті зміни у Stability and Growth Pact передбачають більш жорсткі заходи бюджетної політики у сфері регулювання дефіциту бюджету та вимоги до країн-учасниць ЄС щодо розроблення та виконання бюджету з первинним профіцитом або щоб значення структурного дефіциту було близьким до нуля [4].

Зважаючи на те що структура вітчизняної податкової системи відповідає архітектоніці податкових систем країн із трансформаційною економікою у складі

Європейського Союзу, у статті проведено дослідження процесів формування та реалізації фіскальної політики в цих країнах. Прогнозованість та послідовність змін фіскальної політики є базовими принципами її формування для країн ЄС. Особливістю країн Центральної Європи та Балтії є те, що найбільшу частину податкових надходжень державні інститути акумулюють за рахунок податків на споживання, що потребує приділення посиленої уваги до вдосконалення механізму їхнього адміністрування. За 2006 – 2015 рр. відбулося збільшення ставок податку на додану вартість та акцизного податку, унаслідок здійснення спектру заходів компенсаторної бюджетної політики. Для країн Європейського Союзу, а також країн, що ратифікували Угоду про асоціацію з ним, функціонують правила мінімального акцизного податкового зобов'язання зі сплати акцизного податку на тютюнові вироби. Підняття ставок акцизного податку потребує виважених рішень від фінансових інститутів, що забезпечить прогнозованість діяльності економічних агентів, підвищення фіскальної значущості податку та зменшення показника споживання підакцизних товарів. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу встановлено, що в разі збільшення показника частки державних видатків у ВВП темпи зростання валового внутрішнього продукту знижувалися. Водночас, позитивний вплив збільшення показника державних видатків на процеси економічного зростання може бути забезпечено в разі високого рівня якості функціонування фінансових інститутів та прозорості використання виділених коштів. Вагомі акценти роблять на зміцненні інститутів регулювання та здійсненні децентралізації, як свідчить досвід останнього десятиліття, здійснення бюджетної децентралізації сприяло підвищенню рівня ефективності державних інвестицій в основний капітал. Значну роль у процесі вдосконалення алгоритму формування державного бюджету приділяють розвитку інструментів середньострокового бюджетного планування та прогнозування.

Література: 1. Боголіб Т. М. Бюджетна політика як інструмент макроекономічної стабільності / Т. М. Боголіб // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 3–4 (1). – С. 84–87. 2. Запатріна І. В. Бюджетний механізм економічного зростання : монографія / І. В. Запатріна. – Київ : Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с. 3. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Л. В. Лисяк. – Київ : ДНУ АФУ, 2009. – 594 с. 4. Ідрисов Г. Бюджетная политика и экономический рост / Г. Ідрисов, С. Синельников-Мурылев // Вопросы экономики. – 2013. – № 8. – С. 35–59. 5. Налоговые системы. Методология развития : монографія / Л. Л. Тарангул, И. А. Майбууров [и др.] ; под. ред. И. А. Майбуурова, Ю. Б. Иванова. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 463 с. 6. Соколовська А. М. Фіскальна політика в Україні та її макроекономічні наслідки / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2014. – № 11. – С. 17–32. 7. Чугунов І. Я. Бюджет-

на політика економічного розвитку / І. Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2015. – № 2 (100). – С. 64–73. 8. DeLong J. B. Fiscal policy in a depressed economy / J. B. DeLong, L. H. Summers // Brookings Papers on Economic Activity. – 2012. – No. 1. – P. 233–297. 9. Chugunov I. Ya. Budget policy under economic transformation / I. Ya. Chugunov, V. D. Makogon // Economic Annals-XXI. – 2016. – No. 3–4 (2). – P. 66–69. 10. Fiscal consolidation strategy / J. F. Cogan, J. B. Taylor, V. Wieland, M. H. Wolters // Journal of Economic Dynamics and Control. – 2013. – No. 37(2). – P. 404–421. 11. Ramey V. A. Identifying Government Spending Shocks: It's all in the Timing / V. A. Ramey // The Quarterly Journal of Economics. – 2011. – No. 126 (1). – P. 1–50. 12. Stiglitz J. Stability with Growth: Macroeconomics, Liberalization and Development / J. Stiglitz, J. A. Ocampo, S. Spiegel. – Oxford : Oxford University Press, 2006 – 352 p. 13. Eurostat [Electronic resource]. – Access mode : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

References: 1. Boholib T. *Biudzhetna polityka yak instrument makroekonomichnoi stabilnosti* [Fiscal policy as an instrument of macroeconomic stability] / T. Boholib // *Ekonomichnyi Casopys-XXI*. – 2015. – No. 3–4 (1). – P. 84–87. 2. Zapatrina I. *Biudzhetniy mekhanizm ekonomichnoho zrostantia* [Budget mechanism of economic growth] / I. Zapatrina. – Kyiv : In-t of sots-ekon stratehii, 2007. – 528 p. 3. Lysiak L. V. *Biudzhetna polityka u systemi derzhavnoho rehulivannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Budget policy in the system of government socioeconomic regulation in Ukraine] / L. V. Lysiak. – Kyiv : DNU AFU, 2009 – 594 p. 4. Idrisov G. *Byudzhemnaya polityka i ekonomicheskyy rost* [Budget policy and economic growth] / G. Idrisov, S. Sinelnikov-Murylev // *Voprosy ekonomiki*. – 2013. – No. 8. – P. 35–59. 5. *Nalogovyie sistemy: metodologiya razvitiya* [Tax systems: growth methodology] / L. L. Tarangul, I. A. Mayburov [et al.] ; pod. red. I. A. Mayburova, Yu. B. Ivanova. – Moskva : YunITI-DANA, 2012. – 463 p. 6. Sokolovska A. M. *Fiskalna polityka v Ukraini ta yii makroekonomichni naslidky* [Fiscal policy in Ukraine and its macroeconomic consequences] / A. M. Sokolovska // *Financy Ukrainy*. – 2014. – No. 11. – P. 17–32. 7. Chuhunov I. Ya. *Biudzhetna polityka ekonomichnoho rozvytku* [Budget policy of economic growth] / I. Ya. Chuhunov // *Visnyk KNTEU*. – 2015. – No. 5. – P. 64–77. 8. DeLong J. B. Fiscal policy in a depressed economy / J. B. DeLong, L. H. Summers // *Brookings Papers on Economic Activity*. – 2012. – No. 1. – P. 233–297. 9. Chugunov I. Ya. Budget policy under economic transformation / I. Ya. Chugunov, V. D. Makogon // *Economic Annals-XXI*. – 2016. – No. 3–4 (2). – P. 66–69. 10. Fiscal consolidation strategy / J. F. Cogan, J. B. Taylor, V. Wieland, M. H. Wolters // *Journal of Economic Dynamics and Control*. – 2013. – No. 37 (2). – P. 404–421. 11. Ramey V. A. Identifying Government Spending Shocks: It's all in the Timing / V. A. Ramey // *The Quarterly Journal of Economics*. – 2011. – No. 126 (1). – P. 1–50. 12. Stiglitz J. Stability with Growth: Macroeconomics, Liberalization and Development / J. Stiglitz, J. A. Ocampo, S. Spiegel. – Oxford : Oxford University Press, 2006 – 352 p. 13. Eurostat [Electronic resource]. – Access mode : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

Інформація про автора

Пасічний Микола Дмитрович – канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів Київського національного торговельно-

економічного університету (вул. Кіото, 19, м. Київ, Україна, 02156, e-mail: nickpasichniy@gmail.com).

Information about the author

M. Pasichnyi – PhD in Economics, Associate Professor of Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kyoto St., Kyiv, Ukraine, 02156, e-mail: nickpasichniy@gmail.com).

Информация об авторе

Пасечный Николай Дмитриевич – канд. экон. наук, доцент кафедры финансов Киевского национального торгово-экономического университета (ул. Киото, 19, г. Киев, Украина, 02156, e-mail: nickpasichniy@gmail.com).

Стаття надійшла до ред.
18.05.2017 р.

УДК 330.161:330.837.2:330.88

JEL Classification: B52; D74; C7

ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ В КОНЦЕПЦІЯХ ЕКОНОМІСТІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Смєсова В. Л.

Прогнозування економічної поведінки контрагентів потребує пошуку наукових інструментів її аналізу та є основою вирішення проблеми суперечностей економічних інтересів. Дослідження різних аспектів погодження конфліктів економічних інтересів акторів та пошук інструментів і механізмів їхньої конвергенції в умовах динамічного розвитку економіки активно проводять у сучасній економічній науці. Одночасно питання, пов'язані з історією еволюції теорії економічних інтересів від її зародження до сучасного періоду, розглянуто в економічній науці недостатньо повно. Автором обґрунтовано специфіку розвитку теорії економічних інтересів економістами другої половини ХХ ст. як наслідок еволюції господарства зазначеного періоду. Визначено особливості розвитку економіки другої половини ХХ ст., її переважну основу та механізми регулювання, які наклали відбиток на відтворення господарських інтересів та сформували відповідну систему економічних поглядів. Обґрунтовано специфіку формування та реалізації економічних інтересів акторів на основі аналізу теорій суспільного вибору, трансакційних витрат, концепцій неоінституціоналізму та сучасних зарубіжних економістів. Запропоновано сукупність характеристик економічних інтересів акторів, які розкривають їхній зміст, залежно від сфери реалізації, об'єктів і суб'єктів, мотивів, цілей, характеру вияву, інструментів регулювання тощо. Зроблено висновок, що у другій половині ХХ ст. відбувалася активна інтеграція індивідуальних, групових і загальних економічних інтересів на основі необхідності у вирішенні проблем конфронтації й різновекторності прагнень щодо дістання економічної вигоди між домогосподарствами, фірмами та державою.

Ключові слова: відтворення, економічний інтерес, неоінституціоналізм, суспільний вибір, трансакційні витрати.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИНТЕРЕСЫ В КОНЦЕПЦИЯХ ЭКОНОМИСТОВ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ ХХ В.

Смєсова В. Л.

Прогнозирование экономического поведения контрагентов требует поиска научных инструментов его анализа и является основой решения проблемы противоречий экономических интересов. Исследования различных аспектов конфликтов экономических интересов акторов, поиск инструментов и механизмов